

SUN’IY INTELLEKT DAVRIDA YOSHLARNING HUQUQIY VA MA’NAVIY
IMMUNITETINI SHAKLLANTIRISH: IMKONIYATLAR VA TAHDIDLAR

*Nizomiy nomidagi O‘zMPU Tarix fakulteti “Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va
huquq ta’limi” yo‘nalishi 2-bosqich talabasi*

Baxtiyorova Gulsanam Baxtiyor qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun’iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi sharoitida yoshlarning huquqiy ongi, huquqiy madaniyati va ma’naviy immunitetini shakllantirish masalalari tahlil qilinadi. Sun’iy intellekt ta’lim, axborot almashinuvi, ijodkorlik va ilmiy faoliyat uchun katta imkoniyatlar yaratishi bilan birga, yolg‘on axborot, shaxsiy ma’lumotlarning himoyasi, mualliflik huquqi, raqamli manipulyatsiya va axborot xavfsizligi kabi yangi muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Maqolada yoshlarni sun’iy intellektdan ongli, mas’uliyatli va qonuniy foydalanishga o‘rgatish, ularda tanqidiy fikrlash va axborot immunitetini rivojlantirishning ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, yoshlar, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, ma’naviy immunitet, raqamli savodxonlik, axborot xavfsizligi, tanqidiy fikrlash, milliy qadriyatlar.

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы формирования правосознания, правовой культуры и духовного иммунитета молодёжи в условиях стремительного развития технологий искусственного интеллекта. Искусственный интеллект, создавая широкие возможности для образования, обмена информацией, творчества и научной деятельности, одновременно порождает новые проблемы, такие как распространение ложной информации, защита персональных данных, авторское право, цифровые манипуляции и информационная безопасность. В статье обосновывается важность обучения молодёжи осознанному, ответственному и законному использованию искусственного интеллекта, а также развития у неё критического мышления и информационного иммунитета.

Ключевые слова: искусственный интеллект, молодёжь, правосознание, правовая культура, духовный иммунитет, цифровая грамотность, информационная безопасность, критическое мышление, национальные ценности.

Abstract : This article analyzes the issues of developing young people’s legal awareness, legal culture, and spiritual immunity in the context of the rapid development of artificial intelligence technologies. While artificial intelligence creates significant opportunities for education, information exchange, creativity, and scientific activities, it also gives rise to new challenges, including misinformation, personal data protection, copyright, digital manipulation, and information security. The article substantiates the importance of teaching young people to use artificial intelligence consciously, responsibly, and lawfully, as well as developing their critical thinking and information immunity.

Keywords: artificial intelligence, young people, legal awareness, legal culture, spiritual immunity, digital literacy, information security, critical thinking, national values.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi inson hayotining deyarli barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Ayniqsa, sun'iy intellektning ta'lim, fan, tibbiyot, iqtisodiyot, davlat boshqaruvi va kundalik hayotda keng qo'llanilishi yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda yangi mas'uliyat va muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Sun'iy intellektdan foydalanishda yoshlar eng faol qatlamlardan biri hisoblanadi. Ular turli chatbotlar, qidiruv tizimlari, tarjima dasturlari, ta'lim platformalari va kontent yaratish vositalaridan foydalanmoqda. Bunday texnologiyalar bilim olishni osonlashtiradi, vaqtni tejaydi va ijodiy imkoniyatlarni kengaytiradi. Biroq texnologiyadan foydalanishning o'zi yetarli emas. Yosh inson undan qanday, nima maqsadda va qanday chegaralarda foydalanish kerakligini ham bilishi zarur. Shu nuqtayi nazardan, sun'iy intellekt davrida yoshlarning huquqiy va ma'naviy immunitetini shakllantirish zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimining muhim vazifalaridan biriga aylanmoqda. Sun'iy intellekt yoshlar uchun katta ta'limiy va intellektual imkoniyatlarni yaratmoqda. Talabalar undan ma'lumot izlash, xorijiy tillarni o'rganish, matnlarni tahlil qilish, dasturlashni o'rganish, ilmiy g'oyalarni shakllantirish va ijodiy loyihalarni ishlab chiqishda foydalanishlari mumkin. Masalan, sun'iy intellekt asosidagi ta'lim vositalari murakkab mavzularni sodda tushuntirish, individual topshiriqlar tayyorlash va o'quvchining bilim darajasiga mos materiallarni tavsiya qilish imkonini beradi. Bu esa ta'lim jarayonining individuallashtirishiga xizmat qiladi. Biroq sun'iy intellektdan foydalanishda insonning mustaqil fikrlashi ikkinchi darajaga tushib qolmasligi kerak. Tayyor javobga doimiy tayanish yoshlarning izlanish, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatini susaytirishi mumkin. Shuning uchun zamonaviy yosh nafaqat texnologiyadan foydalanishni, balki uning bergan ma'lumotlarini tekshirishni ham bilishi kerak. Huquqiy immunitet — shaxsning huquq va majburiyatlarini anglash, qonuniy me'yorlarga rioya qilish, huquqbuzarliklarning salbiy oqibatlarini tushunish va noqonuniy xatti-harakatlarga nisbatan ongli ravishda qarshi tura olish qobiliyatidir. Raqamli makonda yoshlarning huquqiy immuniteti alohida ahamiyatga ega. Chunki internetdagi har qanday harakat ham muayyan huquqiy oqibatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, boshqa shaxsning shaxsiy ma'lumotlarini ruqsatsiz tarqatish, uning fotosuratidan noqonuniy foydalanish, mualliflik huquqi bilan himoyalangan materiallarni o'zlashtirish, yolg'on axborot tarqatish yoki boshqa shaxsning sha'ni va qadr-qimmatiga tajovuz qiluvchi materiallarni joylashtirish huquqiy muammolarga sabab bo'lishi mumkin. Shuning uchun yoshlar o'zlarining real hayotdagi huquq va majburiyatlari bilan bir qatorda, raqamli makondagi huquq va mas'uliyatlarini ham yaxshi bilishlari zarur. Bugungi axborot makonida yoshlar turli mazmundagi ma'lumotlarga duch kelmoqda. Ularning orasida ilmiy, ma'rifiy va foydali axborotlar bilan bir qatorda yolg'on xabarlar, manipulyativ kontent, zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi materiallar, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga zid g'oyalar ham mavjud. Ma'naviy immunitet ana shunday axborotlarni tanqidiy baholash va insonning o'z qadriyatlariga sodiq qolishini ta'minlaydigan muhim omildir. Ma'naviy immuniteti kuchli bo'lgan yosh har qanday axborotni ko'r-ko'rona qabul qilmaydi. U “Bu ma'lumotning manbasi qayer?”, “U qanchalik ishonchli?”, “Bu axborot qanday maqsadda tarqatilmoqda?”, “U mening qarashlarim va jamiyatga qanday ta'sir ko'rsatishi mumkin?” kabi savollarni bera oladi. Demak, ma'naviy immunitetning asosini faqat taqiqlar emas, balki mustaqil fikrlash, bilim, milliy qadriyatlarga hurmat va tanqidiy tafakkur tashkil etadi. Sun'iy intellektning

rivojlanishi bir qator yangi muammolarni ham yuzaga chiqarmoqda. Birinchidan, yolg‘on va soxta axborot yaratish imkoniyati ortmoqda. Sun‘iy intellekt yordamida realga o‘xshash matn, ovoz, fotosurat va videolar yaratish mumkin. Bunday materiallar odamlarni chalg‘itish yoki manipulyatsiya qilish uchun ishlatilishi ehtimoli mavjud. Ikkinchidan, shaxsiy ma‘lumotlarning xavfsizligi masalasi muhimdir. Yoshlar turli platformalardan foydalanishda o‘zlarining shaxsiy ma‘lumotlari, fotosuratlari, telefon raqamlari yoki boshqa ma‘lumotlarini ehtiyotsizlik bilan taqdim etmasliklari kerak. Uchinchidan, mualliflik huquqi masalasi dolzarb bo‘lib bormoqda. Sun‘iy intellekt yordamida yaratilgan yoki qayta ishlangan materiallardan foydalanishda boshqa mualliflarning mehnatini hurmat qilish, manbalarni ko‘rsatish va akademik halollik tamoyillariga rioya qilish muhim. To‘rtinchidan, tayyor javoblarga haddan tashqari bog‘lanish yoshlarning mustaqil fikrlashiga salbiy ta‘sir qilishi mumkin. Ayniqsa, ta‘lim jarayonida sun‘iy intellekt talabaning o‘rniga fikrlab bermasligi, balki uning bilim olishiga yordam beruvchi vosita sifatida ishlatilishi kerak. Birinchi navbatda, ta‘lim muassasalarida raqamli huquqiy savodxonlikni rivojlantirish zarur. Yoshlar internetdagi huquq va majburiyatlari, shaxsiy ma‘lumotlarni himoya qilish, mualliflik huquqi, kiberxavfsizlik va raqamli etikaga oid boshlang‘ich bilimlarga ega bo‘lishlari lozim.

Ikkinchidan, ta‘lim jarayonida media va axborot savodxonligiga ko‘proq e‘tibor qaratish kerak. Talaba axborot manbasini tekshirish, feyk xabarni aniqlash, manipulyativ materialni ajratish va ishonchli ma‘lumotdan foydalanishni o‘rganishi zarur.

Uchinchidan, yoshlarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish muhim. Chunki sun‘iy intellekt bergan har qanday ma‘lumot mutlaq haqiqat sifatida qabul qilinmasligi kerak.

To‘rtinchidan, yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash zarur. Alisher Navoiy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulug‘bek, Abu Nasr Forobiy kabi ajdodlarimiz merosidagi ilm, ma‘rifat, axloq va insonparvarlik g‘oyalari zamonaviy texnologiyalar davrida ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi.

Beshinchidan, sun‘iy intellektdan foydalanishda “texnologiya inson uchun xizmat qilishi kerak” degan tamoyil ustuvor bo‘lishi lozim. Texnologiya insonning mustaqil fikrlashini almashtirmasligi, aksincha, uning imkoniyatlarini kengaytirishi kerak. O‘zbekistonda yoshlarning huquqiy madaniyatini oshirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Konstitutsiyada inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta‘minlashga oid fundamental qoidalar belgilangan. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi esa huquqiy madaniyat tushunchasining mazmunini kengaytirmoqda. Bugungi yosh nafaqat ko‘chada yoki ish joyida, balki internet makonida ham o‘z xatti-harakatlari uchun mas‘uliyatni his qilishi kerak. Shu sababli oliy ta‘lim muassasalarida huquqiy fanlar bilan bir qatorda raqamli etika, media savodxonlik, kiberxavfsizlik va sun‘iy intellektdan mas‘uliyatli foydalanish masalalarini ham amaliy mashg‘ulotlar orqali tushuntirish maqsadga muvofiq. Bugungi kunda eng muhim etik tamoyil sifatida “Inson nazorati ostidagi AI” konsepsiyasi ilgari surilmoqda. Buning ma‘nosi shuki, sun‘iy intellekt hech qachon insonning asosiy qaror qabul qilish vakolatini to‘liq egallamasligi kerak. Mashina yordamchi bo‘lishi mumkin, lekin qaror uchun javobgarlik har doim inson zimmasida qoladi. Bu tamoyil tibbiyotdan tortib, sud tizimigacha barcha sohalarida AI qo‘llanishining asosiy mezonini bo‘lishi zarur. Zero, texnologiya xatoga yo‘l qo‘yganda, temirni “kechirish” yoki “tuzatish” imkoni

faqat insonda. Sun'iy intellekt ishlashi uchun eng kerakli manba – ma'lumot. Tabiiyki, bunday axborot inson haqidagi shaxsiy, moliyaviy, tibbiy va ijtimoiy ma'lumotni birlashtiradi. Demak, “ma'lumot kimniki?” degan savol ham bugungi kunda huquqiy muammoga aylangan. Yevropada bu masala “General Data Protection Regulation” (GDPR) orqali hal qilinadi. Ya'ni, har bir fuqaro o'z ma'lumotini kim, qachon va qanday maqsadda ishlatayotganini bilishga haqli. O'zbekiston ham 2020 yildan boshlab “Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida”gi qonunni joriy etgan. Ayni payt ushbu hujjatga AI tizimiga xos algoritmik shaffoflik va avtomatlashtirilgan qarorlar bo'yicha qo'shimcha me'yor kiritish ehtiyoji bor. Nega bu masala shunchalik muhim? Sababi oddiy: sun'iy intellekt qabul qilgan qaror inson hayotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, kredit berish, ishga qabul qilish, sud jarayonidagi tahlil yoki tibbiy tashxis qo'yish holatlarida AI “adolat” tamoyiliga amal qilmasa, bu oddiy odamga nisbatan jiddiy nohaqlikdir. Shuning uchun ham sun'iy intellektni tartibga solish texnologiyani cheklash emas, balki qurilmani inson qadriyatiga moslashtirish demakdir.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt insoniyat taraqqiyotining muhim texnologik omiliga aylanmoqda. U yoshlar uchun ta'lim olish, ilmiy izlanish, ijodkorlik va kasbiy rivojlanish borasida ulkan imkoniyatlarni yaratadi. Shu bilan birga, undan noto'g'ri foydalanish axborot xavfsizligi, shaxsiy ma'lumotlar, mualliflik huquqi, akademik halollik va ma'naviy qadriyatlar bilan bog'liq muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu bois zamonaviy yoshga faqat “sun'iy intellektidan foydalanishni bilish” yetarli emas. U “undan to'g'ri, qonuniy, axloqiy va mas'uliyatli foydalanish”ni ham bilishi kerak. Yoshlarning huquqiy va ma'naviy immunitetini shakllantirish orqali texnologik taraqqiyot bilan insoniy qadriyatlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash mumkin. Bunda oila, ta'lim muassasalari, davlat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati institutlari va ommaviy axborot vositalarining hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Eng muhimi, texnologik jihatdan bilimli, huquqiy jihatdan savodli, ma'naviy jihatdan barqaror va tanqidiy fikrlaydigan yoshlar mamlakatning raqamli kelajagini belgilovchi asosiy kuchga aylanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining “Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida”gi Qonuni. — 2019-yil 2-iyul.
3. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni. — 2020-yil 23-sentabr.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi. — Toshkent, 2022.
6. Sun'iy entellekt:axloqiy va huquqiy muammo .Musulmon Ziyo Toshkent. Jamiyat 2025